

Kolektif Hafıza Kitabı

Kitabın Özgün Adı

The Collective Memory Reader

Oxford University Press, 2011

© Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi, Daniel Levy, 2019

© Dipnot Yayınları, 2019

ISBN: 978-605-2318-61-4

Dipnot Yayınları: 330

Sertifika No: 14999

1. Baskı, 2020/Ankara

Editör: İbrahim Yıldız

Çeviri: Zehra Can, Ümit Keskin, Tanık Özbek

Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.

Baskı: Sözkesen Matbaacılık

İvedik O.S.B. 1518. Sok. Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40

Yenimahalle/ANKARA - Tel: (0 312) 395 21 10

Dipnot Yayınları

Selânik Cad. No. 82/24 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32

www.dipnotkitap.com

e-posta: dipnotkitavebi@yahoo.com

Hazırlayanlar

Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi, Daniel Levy

Kolektif Hafıza Kitabı

İngilizceden çevirenler

Zehra Can, Ümit Keskin, Tarık Özbek

*dipnot yayınları

Yayıncının Notu: Özgün kitaptaki “Introduction” (Giriş) yazısını Ümit Keskin ile Tarık Özbek çevirmişti. Kitaptaki çevirilerin bir kısmı Türkçede daha önce yayımlanmış eserlerden (yayımcılarının izniyle) alınmış ve eserlerin künyesi dipnotlarda verilmiştir. Geri kalan metinlerin çevirisi Zehra Can’a aittir.

Çok hacimli bir çalışma olan özgün eserdeki tüm parçaları telif engelleri nedeniyle bu çeviriye almamız mümkün olmadı. Kitabın Türkçesinin bu haliyle çıkması özgün eserin editörlerinin izni ve oluruyla gerçekleşti. Çeviri sürecinin başından beri verdikleri destek ve gösterdikleri anlayıştan dolayı Jefferey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi ve Daniel Levy’ye teşekkür ederiz. Daha önceden Türkçede yayımlanmış metinlerden alıntı yapmamıza izin veren ilgili yayınevlerine de müteşekkirimiz.

İçindekiler

Giriş.....9

I. KISIM

ÖNCÜLER VE KLASİKLER

EDMUND BURKE *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*'den 89

ALEXIS DE TOCQUEVILLE *Amerika'da Demokrasi*'den 93

FRIEDRICH NIETZSCHE *Tarihin Yaşam İçin*

Yararı ve Yararsızlığı Üzerine'den 99

ERNEST RENAN "Millet Nedir?"den 109

SIGMUND FREUD *Musa ve Tek Tanrıcılık*'tan 115

Totem ve Tabu'dan..... 120

KARL MARX *Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire'i*'nden 123

WALTER BENJAMIN "Hikâye Anlatıcısı:

Nikolay Leskov'un Eseri Üzerine Gözlemler"den..... 127

"Tarih Kavramı Üzerine"den 132

THEODOR W. ADORNO "Valery Proust Müzesi"nden..... 135

"Eichendorff'un Anısına"dan 136

CARL BECKER "Herkes Kendi Tarihçisi"nden 139

EMILE DURKHEIM *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*'nden..... 145

MAURICE HALBWACHS "Kolektif Hafıza"dan 149

MARC BLOCH "Toplumsal Hafıza, Gelenek ve Adet:

Yeni Çıkan Bir Kitap Hakkında"dan 163

CHARLES BLONDEL “M. Halbwachs’ın *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi’nin Eleştirel Değerlendirmesi*”nden 171

II. KISIM

TARİH, HAFIZA VE KİMLİK

HANS-GEORG GADAMER *Hakikat ve Yöntem*’den..... 175

PETER BURKE “Toplumsal Hafıza Olarak Tarih”ten..... 181

ALLAN MEGILL “Tarih, Hafıza, Kimlik”ten 189

ALON CONFINO “Kolektif Hafıza ve Kültürel Tarih:
Yöntem Sorunları”ndan 195

PETER BERGER *Sosyolojiye Davet: Hümanist Bir Yaklaşım*’dan 199

ANTHONY D. SMITH *Ulusların Etnik Kökeni*’nden..... 205

3. KISIM

İKTİDAR, SİYASET VE MÜCADELE

MICHEL FOUCAULT “Popüler Hafızada Film:
Michel Foucault’yla Mülakat”tan 215

POPÜLER HAFIZA GRUBU “Popüler Hafıza:
Kuram, Siyaset, Yöntem”den 219

RAPHAEL SAMUEL *Hafıza Tiyatroları*’ndan 227

ERIC HOBSBAWM “Gelenekleri İcat Etmek”ten 233

TERENCE RANGER “Yeniden Geleniğin İcadı:
Sömürge Afrika Örneği”nden 239

ORLANDO PATTERSON *Kölelik ve Toplumsal Ölüm:
Karşılaştırmalı Bir Çalışma*’dan..... 245

MICHAEL SCHUDSON “Şimdiki Zamandaki Geçmiş
Geçmişteki Şimdiki Zamana Karşı”dan 251

WULF KANSTEINER “Hafızada Anlam Bulmak: Kolektif
Hafıza Çalışmalarının Yöntembilimsel Bir Eleştirisi”nden 257

RON EYERMAN “Şimdiki Zamandaki Geçmiş:
Kültür ve Hafızanın Aktarımı”ndan 263

IV. KISIM

MEDYA VE AKTARIM TARZLARI

- ANDRE LEROI-GOURHAN *Jest ve Konuşma*'dan 269
- JACK GOODY “Sözlü ve Yazılı Geleneklerde Hafıza” dan 277
- ALEIDA ASSMANN “Kanon ve Arşiv” den..... 283
- PaUL CONNERTON *Toplumlar Nasıl Anımsar*'dan..... 289
- HARALD WELZER, SABINE MOLLER, KAROLINE
TSCHUGGNALL, OLAF JENSEN VE TORSTEN
KOCH “*Dedem Nazi Değildi*”: *Aile Hafızasında*
Nasyonal Sosyalizm ve Holokost'tan..... 295
- MARIANNE HIRSCH “Post-Hafızanın Üretimi”nden 299
- BARBIE ZELIZER “Hafızanın Gazetecilik Üzerindeki
Etkinliği, Gazeteciliğin Hafıza Üzerindeki
Etkinliğini Niçin Yansıtmıyor?”dan..... 303
- REINHART KOSELLECK “Savaş Anıtları:
Hayatta Kalanların Kimlik Oluşumları”ndan 307

V. KISIM

HAFIZA, ADALET VE ÇAĞDAŞ DÖNEM

- ANTHONY GIDDENS “Post-Geleneksel Bir
Toplumda Yaşamak” tan..... 317
- ANDREAS HUYSSSEN “Şimdiki Zamandaki Geçmişler:
Medya, Siyaset, Amnezi”nden..... 323
- PIERRE NORA “Hafızadaki Mevcut Yükselişin
Nedenleri”nden..... 333
- FRED DAVIS *Düne Hasret Çekmek: Bir Nostalji Sosyolojisi*'nden 339
- SVETLANA BOYM “Nostalji ve Hoşnutsuzlukları”ndan..... 347
- MARK OSIEL *Kitlesel Zulüm, Kolektif Hafıza ve Hukuk*'tan 355
- MARC AUGÉ “Unutma Görevi”nden..... 359

GİRİŞ*

*Jeffrey K. Olick,
Vered Vinitzky-Seroussi
Daniel Levy*

HAFIZA TOPLUMSAL BOYUTLARIYLA ele alınsa bile pek de yeni bir konu değildir. Musa, İsrail halkına, Tevrat'ın beşinci kitabı Tesniye'nin 32:7'sinde, "Zakhor! (Hatırlayın!)" diye buyuruyordu, "Eski günleri hatırlayın / Geçip giden nesilleri düşünün." Din adamları ve politikacılar evvelce ve o zamanlardan bu yana dayanışmayı desteklemek ve eyleme geçmeyi motive etmek konusunda geçmişin kültürel güçlerinin oynadığı rolü sezgisel olarak anlamışlardır. Benzer şekilde şairler, otobiyografi yazarları ve filozoflar da bin yıllar boyunca hafızanın çetrefilliklerini çözümlemiş, gizemleri üzerine düşünmüş ve önemini yüceltmişlerdir.

Fakat geçtiğimiz yaklaşık otuz yıl içinde, hafıza hakkında düşünme biçiminde yeni bir safhaya girmiş bulunmaktayız. Artık birçok yorumcu, 1970'li yılların sonlarında başlayıp sadece bu binyılın başından itibaren gücünü yitirme eğiliminde olan "hafıza patlaması"ndan bahsediyor (öte yandan diğer yorumcular ise bu hafıza patlamasının gücünü koruduğunu düşünüyorlar).¹ Hikâye kabaca şöyle: Refah devleti yoluyla giderek gelişen savaş sonrası ilerlemesine ilişkin modernist anlatıların gerilemesinin ardından ulus-devletler, meşruiyetlerini arttırmanın bir dayanağı olarak geçmişe yöneldiler. Ütopyacı

---

* Yayıncının Notu'nda da belirttiğimiz gibi Türkçe çeviri özgün kitaptaki bütün metinleri içermemektedir. Dolayısıyla, editörlerin bu giriş yazısında atıfta buldukları bazı eserler ve makaleler elinizdeki kitapta yer almamaktadır (ed. n.).

¹ Hafızayla ilgili mevcut zihinsel meşguliyetin kökenleri Batı Avrupa bağlamında ve modernite konusundaki tartışmalarla ilişkilendirilmiş olsa da o zamandan beri diğer bağlamlardaki siyasi ve kültürel tartışmalara da nüfuz etmiştir. Örneğin Schwartz ve Kim (2010); Stern (2010, 2006); Lee ve Yang (2007); Makdisi ve Silverstein (2006); Smith (2006); Judt (2005); Jelin (2003); Roudometof (2002); Wertsch (2002); Fujitani, White ve Yoneyama (2001); Fabian (1999); Roniger ve Sznajder (1999); Verdery (1999); Duara (1997); Trouillot (1997); Tumarkin (1997); Mudimbe ve Jewsiewicki (1993) tarafından yayımlanan kaynakları inceleyiniz. Fakat bu liste eksiksiz olmadığı gibi kapsamlı bir liste bile değil.

görüşlerin zayıflamasıyla birlikte bakışımız, bastırılmış kimlikler ve karşılanmayan taleplere yönelik bir ilham kaynağı işlevi gören ortak geçmişlere yeniden çevrildi. Kimlik politikaları, ortak özelemleri birleştirmeksizin, hızla çoğaldı. Ayrıca bu kimlikler, çoğu zaman, bir yarayı tedavi ederken hıncı duyusunu da besledi. Böylece hafıza patlaması, bir travma ve pişmanlık kültürü yarattı ve devletler hakkında da artık mali yükümlülüklerini ne kadar iyi yerine getirdikleri ve geleceğe yönelik projeleri ne kadar teşvik ettiklerine göre değil, geçmiş kabahatlerinin kefaretinin nasıl ödediklerine göre hüküm verilmeye başlandı. Siyasi meşruiyete dair bu dönüşümlerin, ticari alanda, nostaljinin metalaşmasıyla, tarihin kitleleşmesiyle ve hem bireysel hem de kolektif “hafızaya” duyulan ilgiyle örtüştüğü öne sürülüyor. Bireysel hafızanın nörolojik aşınma ve duyusal aşırı yüklemenin, kolektif hafızanın ise dünyadan göçen nesiller ve resmi inkârların tehdidi altında olduğu düşünülüyor.

Analitik açıdan, hafıza patlamasının bilimsel ve akademik incelemeler, hatıralar, küratörlük çalışmaları, sözlü tarih projeleri ve benzeri araştırmalara yol açtığı varsayılıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrası doğumların ani artış gösterdiği dönemde dünyaya gelenler Alzheimer hastalığının yaşayan ölülerinden endişe ederken, nörobilimciler bu hastalığın biyolojik temellerini araştırıyor (Eichenbaum 2002; Pillemer 1998; Schachter 1997). Travma mağdurları travma sonrası stresten dolayı süregiden ıstaplarının üstesinden gelmeye çalışırken, psikologlar tedavi için çerçeveler geliştiriyor (Leys 2000; Herman 1997; Caruth 1995). Geçmişteki baskılar görünüşe göre kimliğin akçesi haline gelirken, kültür teorisyenleri mağduriyet politikasının kökenlerini sorguluyor (Fassin ve Rechtman 2009; Olick 2007; Bell 2006; Kaplan 2005; Edkins 2003; Antze ve Lambek 1996). Toplumlar da kendi hatalarının mirasıyla yüzleşirken, sosyal ve siyaset bilimciler başarılı geçiş süreci ve sağlıklı anma için gerekli koşulları analiz ediyor (Elster 2004; Vinitzky-Seroussi 2002; Teitel 2002; Minow 1999; McAdams 1997). Tüm bunlar ve daha fazlası, kendi dergilerine kavuşan, ciltlerce kitapta ayrıntılandırılan, hakkında araştırma merkezleri kurulan, araştırma ödenekleri alan ve üniversite derslerinin konusu haline gelen yeni “hafıza çalışmaları” olarak adlandırılan bütünü oluşturuyor.²

---

² Diğerlerinin yanı sıra önemli programlar, Warwick Hafıza Araştırmaları Merkezi'ni, Essen'deki Disiplinlerarası Hafıza Araştırmaları Merkezi'ni, Indiana Üniversitesi'ndeki Tarih ve Hafıza Çalışmaları Merkezi'ni, Melbourne'deki Swinburne Teknoloji Enstitüsü'nde yürütülen “Toplumsal Hafıza ve Tarihi Adalet” isimli araştırma projesini, Giessen Üniversitesi'ndeki

Aynı zamanda “hafıza çalışmaları”nın “hafıza patlaması”na tepki olarak ortaya çıkan daha geniş bir “hafıza endüstrisinin” yalnızca bir parçası olduğunu ve bu patlama kaçınılmaz olarak sıfırı tüketeceği için ürettiği endüstrinin de ortadan kalkacağını veya en azından darboğaza gireceğini öne süren güçlü bir eleştirel hat da ortaya çıktı (Rosenfeld 2009; Winter 2006; Berliner 2005; Klein 2000; Lowenthal 1998; Maier 1993). Hafıza patlamasına cevaben ortaya çıkan bazı araştırmaların ve hafızayla ilgili diğer ürünlerin kalıcı olmaktansa geçici olabileceğini kabul ediyoruz. Gelgelelim, ilk olarak, akademik ve kültürel bir üretim fazlasının, bu alanın çöküşüne mi yoksa verimliliğine mi işaret ettiği açık değildir. İkinci olarak ise hafıza patlamasının da bir parçası olduğu geçmişe yönelik tutumlardaki dönüşümler, eleştirilerin ima ettiği kadar yüzeysel olmamıştır. Bu, kısmen, bu dönüşümlerin genelde niteliğinden daha uzun vadeli, daha tedrici ve daha çetrefilli olmasındandır; hafızayla meşguliyet, büründüğü tüm farklı biçimlerde, çeşitlilik gösterse de ve değişmekte olsa da, daimidir.

O halde “hafıza patlaması” eleştirisine karşın, buradaki çabamız, araştırmacıların hafıza çalışmaları başlığı altında vurgulanan meselelere yaklaşmak için kullandıkları pek çok analitik çerçevenin, konudan uzaklaşmak yerine, farklı disiplinler boyunca türlü ilgi alanlarını birleştiren ve bunlar içerisindeki çoktandır varlığını sürdüren bakış açılarını açık bir şekilde sağlamlaştıran önemli bir paradigmanın anahatlarını temsil ettiği varsayımıyla başlar. Yalnızca bugünden bakılırsa ve hafıza çalışmalarını tutarlı bir araştırma alanı olarak güçlendirmenin belirli entelektüel koşulları karşılanmazsa geçici bir heves olarak görülme riski taşımaya rağmen bizler hafızaya yönelik çağdaş ilginin geçici bir heves olmadığına inanıyoruz.

Kolektif Hafıza Kitabı, hafızaya yönelik çoktandır var olan, ama daha şiddetli bir hale geldiği kesin olan ilgiyi vurgulayan ve ifade eden – bu yazının sonlarına doğru açıklayacağımız – kilit metinleri sunuyor. Ancak, başlığın da belirttiği üzere, hafızaya yönelik ilginin belli bir türüne, yani toplumsal veya kolektif doğasını vurgulayan yönüne odaklanıyoruz. Kolektif hafıza, hafıza çalışmalarının 1920’lerde ve daha yaygın bir şekilde 1980’lerde akademik ve

---

Hafıza Kültürleri Ortak Araştırma Merkezi ve St Louis'deki Washington Üniversitesi'nde yürütülen Bireysel ve Kolektif Hafızaya Yönelik Luce Programı'nı içerir. Bu alandaki ana dergiler, daha genel dergilerin birçok özel sayısına ek olarak Tarih ve Hafıza ile Hafıza Çalışmaları'nı kapsar. Yayınlanmış kitaplar ise neredeyse kaynak gösterilemeyecek kadar fazladır.

kamusal söylemde pekişmesinden bile önce bu alanın kilit mefhumlarından biri olmuştur. Bu bölüm, elinizdeki kitabın yapısını ve malzemelerin seçimi ve düzenlenmesine rehberlik eden ilkeleri açıklamadan önce, hafızaya – ve özellikle de kolektif hafızaya – yönelik ilginin nereden ortaya çıktığını ve nasıl geliştiğini detaylıca tarif etmeyi amaçlıyor, çünkü, son otuz yılda ilginin bu alanda toplanması ne kadar önemli olursa olsun, meselenin farazi herhangi bir çağdaş hafıza patlamasından çok daha uzun bir süredir varlığını sürdürdüğünü düşünüyoruz.

Öncelikle, modernite ile birlikte beliren—veya daha doğrusu moderniteyi oluşturan—zamanı algılayışımızdaki dönüşümler üzerinde duruyoruz, çünkü modernitenin geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırması, hafızanın anlamı ve rolünü temel biçimlerde dönüştürmüştür. Ardından, takip eden okumaların düzenlenişini de akılda tutarak, 1925 yılında sosyolog Maurice Halbwachs'ın çığır açan çalışmalarına kapı aralayan hafızanın toplumsal boyutları üzerine düşünme bunları analiz etmenin tarihini inceliyoruz. Halbwachs genellikle günümüz hafıza araştırmalarının kurucusu olarak kabul edilse de, fikirlerinin yoktan var olmadığını ve yazıları çağdaş hafıza çalışmalarına katkıda bulunan veya katkı sağladığının düşünülmesi gereken tek düşünür olmadığını gösteriyoruz. Hafızaya dönük akademik ilginin farklı kaynaklarının ve Halbwachs'ın kurucu baba olarak ululanmasının tuhaf tarihinin izini sürmenin günümüzdeki çabalar açısından çok daha zengin ve daha tutarlı bir temel oluşturacağını savunuyoruz. Son olarak da çağdaş dönemde, yani güya hafıza patlamasına yol açan dönemde hafızaya ilişkin koşullardaki ve hafızayı çalışma biçimimizdeki dönüşümleri inceliyoruz. Bu kapsamlı tartışmaları sunarken aklımızda iki hedef var: Birincisi, çağdaş hafıza çalışmalarının kökenleri hakkında yanıtıcı bir anlatı olarak gördüklerimizi düzeltmeyi amaçlıyoruz; ikinci ise bu kitapta sunduğumuz kaynakların, hâlâ gelişmekte olan ve çok önemli gördüğümüz araştırma alanının geleceğini pekiştirmeye nasıl yardımcı olabileceğini vurgulamak istiyoruz.